

Értelmezési és megközelítési különbségek persze a nyugati német tartományok között is fennálltak, amint az *Walter Fűrnrroh* referátumából kitűnt. A kérdés tárgyalását egyfelől terjedelme jelzi, másfelől a nemzeti és az európai azonosság tudatot sugalló tantervi célok egymáshoz viszonyított aránya.

A francia-német kapcsolatokat részben a mai franciák között élő Németország-kép bemutatása tárgyalja. Ez *Henri Ménudier* szerint a fiatalabb generációk körében örvendetesen eltávolodott a régi kliséktől. *Henri Montiot* a francia történelemoktatást veszi szemügyre, s megállapítja, hogy a régi beidegződések tovább élése mellett általános a törekvés a német-kérdés megértésére, legalábbis ámyékoltabb, tárgyilagosabb bemutatására. *Maria Zenner* Ernest Renan (1823–1892) német-képének az elemzésével az előbbi megállapításokat finomítja tovább.

A kötetet záró leghosszabb, s talán didaktikai szempontból legérdekesebb tanulmányban *Dieter Tiemann* tanári kézikönyvszerűen kísérli meg a német kérdés XIX–XX. századi történetének az oktatásban felhasználható vázlatának elkészítését.

A kötet, még ha a magyar-német kapcsolatokat nem is érinti, annál több tanulsággal szolgálhat számunkra, s különösen az oktatók számára. A német kérdés bemutatása, annak világtörténeti vonatkozásai miatt a magyar történetkutatás számára sem megkerülhető. Ugyanakkor a kötet követendő példát nyújt arra, hogy a környező országokban élő Magyarország-képet miként lehetne sok szempontból, tárgyilagosan és kultúraltan bemutatni.

Szegárdy-Csengery Klára

REINHARD KOSELLECK–MICHAEL JEISMANN

DER POLITISCHE TOTENKULT Kriegerdenkmäler in der Moderne

(Wilhelm Fink Verlag, München, 1994. 440 o.)

A német Wilhelm Fink kiadó magyar szemzőgből nézve kevésbé fontosnak tűnő, nem a tudomány homlokterében álló, több tudományág képviselői által vizsgált témát felölő tanulmánykötetet jelentetett meg. A halottak, legyenek azok győztesek vagy legyőzöttek, hősök vagy áldozatok, nem ugyanolyanok. A politikai halotti kultusz ápolja a különbségeket. A francia forradalom óta minden elesett, meggyilkolt vagy elpusztított embernek saját emlékművet emeltek világszerte. Az újkori polgárháborúk és háborúk halottaira a községekben, városokban, egyesületekben emlékeznek, azok emlékét rituálisan ápolják. A kultusz elsödlegesen a hazát, az államot, a nemzetet szolgálja. Ámde az indítékok, a rituálék és ünnepek, a jelképek nemzetközies.

A kötet különböző országok történéseinek, szociológusainak, művészettörténéseinek, újságíróinak előadásait foglalja össze. Minden tanulmány új forrásokon, kutatásokon alapszik. Mivel a politikai nézetek, a társadalmi feltételek és az esztétikai megoldások egymással mindig is kapcsolatban voltak és lesznek, nem egyszerű emlékműleírások találhatók a kötetben, hanem a szerzők felvillantják a háborúk szociológiai aspektusait, azok társadalmi megítélésének változását is az idők folyamán. A kötetet név és helymutató, az abban szereplő tanulmányok szerzőinek rövid életrajzi, valamint számos há-

borús emlékműről, szoborról készült fénykép egészíti ki, teszi szemléletesebbé.

A *Koselleck* által írott bevezetésből röviden képet kap az olvasó a halotti kultusz és az e célból emelt emlékművek funkcióinak jelentésváltozásairól, áttértelődésükröl az egyes európai nemzetek történelme során, a Francia Forradalom idöszakától a második világháború végéig.

A folytatásban a kötet három nagy témakör köré csoportosított tanulmányokat tartalmaz. Az első a XIX. század idöszakát öleli fel, ide a következő cikkek tartoznak: *Michael Jeismann és Rolf Westheider*: Miért hal meg a polgár? Nemzeti halotti kultusz és állampolgárság Németországban és Franciaországban a Francia Forradalom óta.; *Betka-Matsche von Wicht*: Az ausztriai háborús emlékművek problémájához a XIX. század első felében; *Kai Kruse és Wolfgang Kruse*: Háborús emlékművek Bielefeldben. Egy helytörténeti adalék a német halotti kultusz fejlődésének vizsgálatához a XIX. és XX. században.; *Georg Kreis*: Halotti emlékművek egy háborútól megkímélt országban. Svájc politikai halotti kultuszához.

A második nagy témaegység Németországra és Franciaországra vonatkozó esettanulmányokat tartalmaz, melybe az alábbi szerzők művei tartoznak: *Manfred Hetling*: Polgárok vagy kato-

nák? Háborús emlékművek 1848-tól 1854-ig; *Annette Maas*: Politikai ikonográfia a német-francia feszültségi térben. Az 1870/71-es háborús emlékművek a Metz körüli csatamezőkön.; *J. A. Schmoll Gen. Eisenwerth*: Rodin „Vaskora” és a francia háborús emlékművek problematikája 1871 után., (melyben a nagy francia alkotó alapvetően emlékműnek szánt szobrát mutatja be); *Stefan-Ludwig Hoffmann*: Szakrális monumentalizmus 1900 körül. A lipcsei Népek Csataja emlékmű. (A szerző az 1913-ban felavatott emlékmű keletkezésének történetét mondja el); *Volker Ackermann*: „Ceux qui sont pieusement morts pour la France...”. Az ismeretlen katona azonossága. (Az ismeretlen katona eszméjének fejlődését 1870-től napjainkig, valamint az első világháborús ismeretlen katona párizsi emlékhelyének létrejöttét követi nyomon); *Annette Becker*: Az emlékezés kultusza a nagy háború után. Háborús emlékművek Franciaországban.

A kötet harmadik részében szereplő tanulmányokból a világhatalmak – az Egyesült Államok és a Szovjetunió – emlékhelyeivel ismerkedhet meg az olvasó. Ezen egységbe a következő tanulmányok tartoznak: *Frank Kämpfer*: A tömegsírtól a Hősi Halomig. A szovjet háborús emlékművek akkulturális funkciói. (Ebben az 1917-es forradalmakat és a II. világháborút idéző monumentumoknak a szovjet rendszerben játszott társadalmi, politikai, kulturális szerepét vizsgálja a

szerző); *Sabine Rosemarie Arnold*: „A hős város példája örökre meg fogja tölteni a népek szívét!” Gondolatok a szovjet halotti kultuszhoz a volgográdi emlékműkomplexum példáján. (A cikk a Mamajev Kurgánon álló emlékműegyüttes keletkezéstörténetét, részletes leírását, és annak művészi kritikáját adja). *Michael Siedenhans*: Polgárháborús emlékművek az USA-ban. Egy megosztott nemzet jelképei. (A cikk írója bemutatja a polgárháborúban egykor a déliek, illetve az északiak oldalán állók által emelt emlékművek különbözőségét); *Robin Wagner-Pacifici és Barry Schwartz*: A vietnámi veteránok emlékhelye. A problematikus múlt emlékezete. (A tanulmány szerzőpárosa felidéri az emlékmű keletkezésének történetét, annak jelentőségét, társadalmi fogadtatását, mely jelzi milyen ambivalens módon vélekednek még napjainkban is az amerikaiak a Vietnamban zajlott egykori eseményekről, az ott elesett katonákról).

A kötet érdeklődésre tarthat számot a hazai művészettörténészek, szociológusok, hadtörténészek körében, azonban nyugodt szívvel ajánlhatjuk a halotti kultusz iránt behatóbban érdeklődő olvasóközönségnek is. Annál is inkább, mivel a hozzánk közelebb fekvő európai országok háborús emlékműveiről az utóbbi években nem látott napvilágot azokat rendszerező, átfogó mű.

Balla Tibor

HADTUDOMÁNYI LEXIKON

(Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 1584 o.)

A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) 1995. június 16-i közgyűlésen a Társaság tagjai és a sajtó jelenlévő képviselői előtt, majd a Honvédelmi Minisztériumban került bemutatásra a kétkötetes Hadtudományi Lexikon.

A közel két és fél éves előkészítő munka és a kiadás előtti zavaros anyagi körülmények letisztázódása után végre megjelent egy olyan lexikon, melyben a szerkesztők 127 szerző, 6 szakfordító, 5 fotós munkáját összehangolva összeállítottak 4709 címszót (ebből 4001 szócikk és 708 utaló címszó), melyet 640 ábra és fénykép egészít ki és amely a hadtudománnyal kapcsolatos kutatások jelenlegi eredményeit tartalmazza. A Lexikon főszerkesztője *dr. Szabó József*. A két

kötetes mű értékét az adja meg, hogy a klasszikus hadtudomány fogalmain túlmenően olyan hadtudományi szócikkek is megjelentek benne, melyek az újdonság erejével hatnak, mint pl. a biztonság, a biztonságpolitikai kihívások, a fegyveres provokáció, a gazdasági sebezhetőség, titkosszolgálati eszközök, stb., illetve az, hogy a szócikkek jelentős része a történeti előzmények bemutatása révén ad újszerű fogalommagyarázatot. A szerzők az MHTT 18 szakosztályában tömörülő mintegy 50 szakterület tudományos kutatásainak eredményeit használták fel arra, hogy a hadtudomány területei közül a legfontosabbnak tartott alapfogalmak kerüljenek a szócikkekbe. A fogalmak köréből a katonai terminológiában már